

6. Біоенергетична оцінка сільськогосподарського виробництва (Науково-методичне забезпечення) / [Ю. О. Тараріко, О. Ю. Несмашна, О. М. Бердніков та ін.]. – К. : Аграрна наука, 2005. – 200 с.
7. Шваб Л. І. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Шваб Л. І. – [4-е вид]. – К. : Каравела, 2007. – 584 с.

Надійшла 06.04.2010

УДК: 334.72+336.717.063

О. І. КОСТИРКО

Львівський національний аграрний університет

ФОРМА ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУКУПНІ ВИТРАТИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В статті на основі трактування поняття форми економічної діяльності як економічної категорії розглядаються проблеми взаємозв'язку між формою ведення підприємницької діяльності та сукупними витратами, що їх здійснює суб'єкт господарювання залежно від стану інституційного середовища.

In the article on the basis of interpretation of concept of form of economic activity as economic category the problems of vzaemozv'yazku are examined between the form of conduct of entrepreneurial activity and combined charges, that they are carried out by a sub'ekt menage, depending on the state of institucijnogo environment.

Ключові слова: форма організації економічної діяльності, трансакційні витрати, інституційне середовище, сукупні витрати в малому підприємстві.

Вступ. Сукупні витрати діяльності малого підприємства, яке воно здійснює в умовах інституційно незбалансованого середовища, в значній мірі залежать від його організаційної форми. Вибір форми економічної діяльності та її формалізація у вигляді конкретної організаційно-правової форми через специфіку діючого механізму організації економічного процесу трансформуються у додаткові витрати, що їх несе мале підприємство.

Ця проблема характерно проявляється у аграрному секторі економіки, де умови виробництва пов'язані з таким специфічним активом, як земля, що суттєво впливає на обрання суб'єктами форми організації своєї економічної діяльності. Враховуючи, що інститут власності на землю перебуває в стадії формування, проблеми, породжені цим, потребують наукового аналізу, в тому числі і з позицій інституціональної теорії.

Основний розділ. Структурні зрушення та формування сучасної моделі організації економічної діяльності в аграрному секторі відбуваються, насамперед, під впливом ринкового середовища і сформованих ним інституційних стимулів. Характер цих стимулів спонукає суб'єктів ринку до вибору конкретних форм ведення підприємницької діяльності. Відповідно до інституціональної теорії, форми організації малого підприємства в Україні, як і будь-які організаційно-економічні форми в цілому, є результатом прийнятих індивідами рішень з метою мінімізації трансакційних витрат, які, в свою чергу, обумовлені дією інститутів та сформованого ними конкурентного середовища в даній галузі.

В Україні становлення організаційної структури в аграрному секторі в останні роки відбувається в основному за рахунок утворення складних інтегрованих форм великого аграрного бізнесу. Такі процеси є характерними не тільки для України, але й і для інших постсоціалістичних країн, оскільки спільний шлях інституціонального розвитку і створене інституціональне середовище сформувались під впливом великих форм агробізнесу і тому є більш сприятливим для них. Домінування цих форм значно посилює конкурентний тиск на мале підприємство і процеси його формування, спонукає до додаткових витрат на організацію і ведення господарської діяльності, ускладнює перспективи його розвитку в сільській місцевості. Науковий аналіз інституційних впливів на мале підприємство та їх відображення у змісті процесів зародження його форм, дослідження механізму формування сукупних витрат залежно від форми ведення підприємницької діяльності є недостатніми і потребують більш глибокого розгляду.

Проблеми процесу формотворення розглядаються зарубіжними дослідниками, наприклад, у відомій праці Р. Коуза «Природа фірми», в роботах Д. Норта, О. Вільямсона та ін. [1, 2]. У вітчизняних публікаціях, зокрема, С. Архіреєва, О. Власенка, Ю. Лопатинського, Р. Пустовійта та ін., ці питання розкриваються з врахуванням особливостей національної економіки [3–5]. Однак галузеві аспекти цих процесів та їх детальне вивчення на мікрорівні з позицій інституціоналізму все ще залишаються поза рамками системного наукового аналізу.

Як окрема економічна категорія форма організації економічної діяльності здійснює значний вплив на весь економічний процес, створюючи не тільки організаційну структуру національної економіки, але й забезпечує передумови для ефективної дії всього господарського механізму. Поняття «форми» розглядається найчастіше у двох проявах: як спосіб організації економічної діяльності і як організаційно-правове поняття. В статті «Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва» О. Єрмаков у якості «організаційної форми аграрного виробництва», наприклад, пропонує розуміти економічно

відокремлений і господарсько самостійний вид виробничої діяльності, який характеризується певним змістом, способами та структурою його організації. Відповідно до цього будь-яке сільськогосподарське виробництво для реалізації своєї діяльності розвивається і функціонує в певних організаційних формах: підприємства, об'єднання та ін. [6, с.31].

На відміну від організаційної (організаційно-виробничої) форми економічної діяльності виділяють окремо його організаційно-правову форму, яка формалізує суб'єкт в конкретний господарюючий об'єкт у формі, що відповідає нормам діючого законодавства. Як зазначає О.М. Онищенко, кожна організаційно-правова форма господарювання відрізняється від інших способом реалізації відносин власності. «Одна й та сама форма власності може реалізовуватись у різних організаційно-правових формах господарювання» [7, с. 59]. Тобто, організаційна форма господарювання може мати статус різної організаційно-правової форми. Організаційні форми господарювання визначаються самими підприємствами, а організаційно-правові форми – відповідним законодавством. Це стосується формальних, тобто узаконених законодавством, форм, але не відображає вимоги щодо тіншових (неформальних) форм економічної діяльності.

Організаційно-правові форми підприємницької діяльності є результатом взаємодії сукупності чинників, обумовлених декількома складовими: станом інституціонального розвитку суспільства, втіленого в нормативну базу, структурою наявних виробничих фондів як матеріальної бази суспільного виробництва, ментальністю суб'єктів і впливами на них попереднього шляху інституціонального розвитку через його траєкторію та ін.

Рішення, що під дією цих чинників приймаються суб'єктами ринкової економіки при виборі ними форми суспільно-економічної діяльності, не завжди є раціональними, але завжди є адекватними цим умовам і їх сприйняттю самими суб'єктами, оскільки суспільне і економічне середовище, в якому вони реалізують свої виробничу і суспільну функцію, є для всіх суб'єктів ринкових відносин спільним. Його досконалість обумовлена станом інституціонального розвитку і є визначальною умовою при прийнятті рішення щодо вибору форми підприємницької діяльності.

Поряд з цим спонукальним мотивом для підприємницької діяльності у формі малого підприємництва переважаючу роль відіграє не стан суспільно-економічного середовища, а скоріше ментальні особливості суб'єкта та його спроможність приймати на себе ризики діяльності або, точніше, ризики боротьби з недосконалістю цього середовища. Можна вважати, що саме останній чинник, а не стан середовища, є визначальним при виборі форми підприємництва. Разом з тим об'єктивно спонукальним мотивом для суб'єкта, що має наміри вести підприємницьку діяльність у сфері аграрного підприємництва, при виборі ним форми цієї діяльності є наявність землі, і лише за її наявності спрацьовують ментальні мотиви та стан бізнес-середовища. При прийнятті рішення про вибір інтегрованих крупних форм визначальним для їх створення є наявність у суб'єкта фінансових можливостей, доступ до інституцій, що формують інституційне середовище, а також готовність нести значні транзакційні витрати в процесі створення форми. Таким, на наш погляд, є мотиваційний зміст механізму формотворення та система стимулів, що впливають на цей процес.

Мале підприємництво як феномен може реалізовувати свою виробничу функцію як у формі „фірми“, так і у межах „домогосподарств“. На практиці значна кількість особистих селянських господарств часто виступає у ролі «фірми», реалізуючи на ринку частину виробленої продукції для отримання грошового доходу. З цієї точки зору можна вважати, що вони, будучи за своєю сутністю «домогосподарствами», одночасно проявляють ознаки «фірми», що виступає способом реалізації можливостей «форми» як загальної економічної категорії. Важливо, що передумовою такої поведінки цих суб'єктів ринкової економіки є реалізація ними власних підприємницьких здібностей, що носять скоріше ментальний характер.

За сприятливих умов такі підприємницькі здібності дістають розвиток і формують мотиваційні стимули для зміни форми підприємницької діяльності. Залежно від стану розвитку інституціонального середовища, яке може сприяти і або гальмувати такі процеси, на певному етапі реалізація цих здібностей реалізується через вибір більш досконалішої форми ведення підприємництва – перехід до «фірми». Цей взаємозв'язок між мотиваціями, підприємницькими здібностями і їх реалізацією через вибір форми економічної діяльності є характерним для малого підприємництва в сфері сільськогосподарського виробництва, адже тут до малого підприємництва можна віднести, наприклад, як фермерське господарство, так і окреме селянське господарство, якщо виробництво має певний рівень товарності.

З точки зору економічної теорії необхідно наголосити, що реалізуючи виробничу функцію, обидві ці форми мають спільним те, що метою їх діяльності у сфері виробництва є отримання доходу через генерування суспільно необхідного продукту, а також те, що вони діють на основі приватної власності на основні чинники виробництва.

Однак в сфері в сфері обміну кожен з них взаємодіє з економічними суб'єктами, включаючи державу, по різному, і на цьому етапі «форма», в якій здійснюється економічна діяльність, є визначальною. На відміну від сфери виробництва, сутність і характер цієї взаємодії у сфері обміну мало залежить від природи самого об'єкту діяльності, однак суттєво залежить від організаційно-правової форми суб'єкта малого підприємництва. Цей процес відбувається в бізнес-середовищі, якість якого обумовлюється рівнем

інституційного розвитку суспільства. Характер цього впливу та його ефективність є залежними від форми, в якій суб'єкт здійснює підприємницьку діяльність.

Для суб'єктів малого підприємництва витрати на етапі зародження «фірми», тобто при переході від форми «домогосподарства», з якого починають свій шлях більшість суб'єктів, до форми «фірми» обумовлені станом інституціональної досконалості середовища та еквівалентні трансакційним витратам, що визначаються таким станом. Тобто це витрати, не пов'язані з реалізацією виробничої функції чи витратами сфери обігу, а є виключно витратами за «народження форми» і входження її в ринкове середовище. Джерелом таких витрат є, як правило, власний дохід суб'єкта підприємницької діяльності, який надходить від його діяльності в рамках «домогосподарства».

Натомість, після легалізації «форми» на початку господарської діяльності, тобто на етапі реалізації «формою» своєї виробничої функції, входження в ринок і збереження присутності на ньому, витрати на діяльність в процесі виробництва і в сфері обігу формують певні сукупні витрати. Їх розмір обумовлений не тільки фактичними виробничими витратами і витратами на збут, але й витратами на взаємодію «форми» з іншими агентами ринку. Саме за цими витратами на взаємодію для різних організаційних форм можна оцінити вплив «форми» на сукупні витрати суб'єкта господарювання. І коли вище ми стверджували, що інституціональне середовище в Україні в сфері аграрного бізнесу є сконструйованим під вимоги крупних агрооб'єднань, то це означає, що малому підприємству в його різноманітних формах сьогодні знайти своє місце в цій системі значно важче і трансакційні витрати в процесі функціонування малих форм не співрозмірні з розмірами і структурою їх доходу. Можна вважати, що ці значні за розмірами і трансакційні за змістом витрати є платою за обрану «форму» ведення підприємницької діяльності.

Висновок. Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що інституційне середовище і обумовлені ним трансакційні витрати впливають на вибір «форми» економічної діяльності, створюючи стимули для раціональної поведінки суб'єктів малого підприємництва в процесі вибору ними конкретних організаційних і організаційно-правових форм з метою мінімізації сукупних витрат суб'єктів господарювання, які обумовлені формою підприємницької діяльності.

Література

1. Коуз Р. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера: Пер. з англ. А.В. Куликова – К.: А.С.К., 2002. – 336 с.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. – М.: Начала, 1997. – 198 с
3. Лопатинський Ю. М. Інституціональна методологія аграрних трансформуваль // Економічна теорія. – 2004. – № 4. – С. 39-52.
4. Пустовийт Г., Овчарук М. Теоретический анализ процесса институционализации в постсоциалистических экономиках / Экономика Украины. – 2008. – № 6. – С. 14-27.
5. Власенко О.П.. Управління трансакційними витратами в агробізнесі // Наука і економіка / Хмельницький екон. ун-т. – 2008. – №3(11). – С. 280-286.
6. Єрмаков О.Ю. Методологія економічного дослідження організаційних форм виробництва // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 31-37.
7. Онищенко О. Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 58-68.

Надійшла 29.03.2010